

آرْمُنِی موسیقی ایران

یا

موسیقی ربع پرده

ساخته و نگارش علینقی وزیر

پیشگفتار: دکتر ساسان ستا

مقدمه و تصحیح: محمود ستا

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهر

تهران ۱۳۹۵

فهرست نویسی پیش از انتشار

سرشناسه :	وزیری، علینقی، ۱۳۵۸-۱۳۶۶
عنوان و نام پدیدآور :	آرمانی موسیقی ایران یا موسیقی سروده/ ساخته و نگارش علینقی وزیری؛ پیشگفتار ساسان سپنتا؛ مقدمه، تصحیح و فهرست ها محمدرضا سپنتا.
مشخصات نشر :	تهران: ماهور، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری :	۱۱۲ ص.
شابک :	۹۷۸-۹۶۴-۸۷۷۲-۵۰-۰
وضعیت فهرست‌نویسی :	فیا
موضوع :	موسیقی ایرانی
موضوع :	هارمونی
موضوع :	موسیقی -- ایران -- نظریه
شناسه افزوده :	سپنتا، ساسان، ۱۳۱۳-۱۳۹۳
شناسه افزوده :	سیدهندی، محمود، مصحح
رده‌بندی کنگره :	۱۳۹۴ ۴۴ و / ۳۴۴ ML
رده‌بندی دیویی :	۷۸۹
شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی :	۴۱۲۵۳۵۶

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور

تهران، خیابان حقوقی، شماره‌ی ۴۲، طبقه‌ی همکف
کدپستی ۱۶۱۱۹، صندوق پستی ۴۷۷-۱۹۵۷۵
تلفن: ۷۷۶۰۱۰۲۰ فکس: ۷۷۵۰۶۵۵۳

www.mahoor.com

info@mahoor.com

آشنایی با موسیقی ایران

یا
موسیقی رایج بده

ساخته و نگارش علی محمد زریں
پیشگفتار: دکتر ساسان ساسانی
مقدمه و تصحیح: محمود سیاحندی

طرح جلد: ملیحه محسنی
ویراستار: محمد افتخاری
صفحه‌آرا: سمانه سرافراز
چاپ اول: ۱۳۹۵

تعداد: ۱۰۰۰
لیتوگرافی: کارا
چاپ: جباری
صحافی: نبوت

© حق چاپ محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۷۷۲-۵۰-۰ ISBN: 978-964-8772-50-0

فهرست مطالب

پیشگفتار	۹
مقدمه: شناخت، نامه‌ی علینقی وزیری	۱۳
زندگی‌نامه	۱۳
آثار وزیری	۱۶
وزیری و نگاه دیگران	۲۲
وزیری و آرمنی (تارموند) موسیقی ربع پرده‌ای	۲۴
اثر حاضر: آرمنی موسیقی ایران یا موسیقی ربع پرده	۲۸
واژه‌های جدید در آثار وزیری	۳۰
سپاس و قدردانی	۳۴
تصویر نسخ مورد استفاده در تصحیح	۳۵
متن کتاب	۴۵
تجسس و مطالعه در آرمنی موسیقی ایران	۴۷
آرمنی ربع پرده و موسیقی ایران	۴۹
موسیقی اروپایی	۵۰
موسیقی مشرق	۵۰
ربع پرده	۵۰
علامت ربع پرده	۵۱
گام بیست و چهار بخشی برشو	۵۱
گام بیست و چهار بخشی فروشو	۵۱
راجع به علامات گام فوق	۵۲
فواصل آرمنی وز	۵۵
طنین جسم صدادار	۵۵
طنین جسم صدادار یا صداهای فرعی	۵۶
تنیّت یا مایه	۵۹
گام بزرگ	۶۰
گام نسبی کوچک	۶۱
گام خُرد و بزرگ	۶۱
گام خُرد کامل	۶۲
طرز استخراج گام کُرماتیک	۶۲

۶۳	تشکیل گام‌های دیاتونیک با شرکت ربع ثن
۶۹	استخراج گام چهارگاه
۶۹	گام چهارگاه نظری وز
۷۰	چهارگاه رایج
۷۰	چهارگاه فرنگی
۷۰	گام‌هایی که دو دانگ مساوی دارند
۷۱	نه گام با دو دانگ مساوی
۷۲	آرمنی موسیقی ایران
۷۵	گام شور
۷۶	شمار آکوردها
۷۷	گام شور از «دو» و آرمنی آن
۸۱	آرمنی ابو عطا
۸۱	نغمه‌ی ترک
۸۲	آرمنی افشار
۸۴	گام راست
۸۵	آرمنی درجات سه گاه
۸۸	آواز
۹۱	آرمنی دشت
۹۲	نوت متغیر
۹۴	آرمنی همایون
۹۶	آرمنی درجات گام همایون
۹۷	آرمنی آواز چهارگاه
۹۸	آرمنی درجات چهارگاه
۱۰۰	ملدی چهارگاه به سبک قدیم و آرمنی آن
۱۰۰	آواز نوا
۱۰۱	آرمنی نوا
۱۰۲	اصفهان
۱۰۳	آرمنی اصفهان
۱۰۴	آواز ماهور
۱۰۵	آرمنی ماهور
۱۰۶	آرمنی گوشه‌های ربع ثن دار ماهور
۱۰۷	راست پنج گاه
۱۰۸	آرمنی از فواصل جور
۱۱۰	آرمنی از فواصل مختلف جور
۱۱۲	ترقیمه: امضای علینقی وزیری

پیشگفتار

علم هارمونی شیوه‌ی ترکیب و پیوند آکوردها و کیفیت ارتباط و تناسب صحیح آنها با یکدیگر است. در موسیقی اروپایی، هارمونی از تارخ و ولانی برخوردار است و پلی فونی در این موسیقی از قرن نهم میلادی معمول شد. نخستین آثار صوتی آن در سرودهای مذهبی ظاهر گشت و مکمل آن هارمونی، به تدریج به نسبت میزان رشد هنری و فکری، پیشرفت حاصل کرد. در ایران سابقه‌ی تدریس و کاربرد هارمونی از یک قرن و اندی بیش تجاوز نمی‌کند و از زمان مسیو لومر فرانسوی در ایران مورد استفاده قرار گرفت.

پس از تأسیس مدرسه‌ی دارالفنون و ایجاد شعبه‌ی موزیک نظام در زمان ناصرالدین شاه در سال ۱۸۶۸ میلادی، مسیو لومر برای تدریس موسیقی به ایران اعزام شد و تدریس در رشته‌های مختلف موسیقی را به صورت تنوری و عملی به عهده گرفت و شاگردانی تربیت کرد و ارکستر موزیک نظام را تشکیل داد. اولین کتاب تنوری موسیقی که او به زبان فرانسه تألیف کرد، با ترجمه‌ی مزین الدوله (نقاش باشی) در سال ۱۸۸۳ میلادی با چاپ سنگی در تهران منتشر شد. مباحث این کتاب و هماهنگی جزو برنامه‌ی مدرسه‌ی موزیک نظام بود که خود لومر تدریس می‌کرد. لومر تعدادی از تصنیف‌های ایرانی را نیز برای پیانونت کرد و آکوردهای مناسبی برای آنها به کار برد که این روش بعد از او توسط غلامرضا سالار معزز ادامه یافت. خود سالار معزز نیز کتابی در مورد هارمونی تألیف کرد که به چاپ نرسید. روح‌الله خالقی در سال ۱۳۲۰ شمسی کتابی به نام هماهنگی از زبان فرانسه ترجمه کرد که با مساعدت وزارت فرهنگ به چاپ رسید. خالقی به من یادآور شد که چاپ چنین کتابی با هزینه‌ی

هنگفت و نداشتن خریدار، با هزینه‌ی شخصی، برایش میسر نبود. او در همان کتاب می‌نویسد: «هماهنگ کردن موسیقی ایرانی با فواصل ربع پرده‌ی آن پس از اطلاع کامل از محتوای این کتاب راه دیگری دارد و امیدوارم چاپ کتابی که استاد ارجمندم آقای علی‌نقی وزیری در این زمینه نوشته‌اند و مشغول چاپ آن می‌باشند انجام شود و مورد استفاده قرار گیرد.» قبل از خالق، علی‌نقی وزیری در جلد سوم کتاب نظری به موسیقی (چاپ سنگی، ۱۳۱۳ شمسی) اشاره‌هایی به آکوردشناسی که مقدمات علم هماهنگی است کرده بود. او در همان کتاب به عدم رغبت شرقیان به هارمونی و اشتیاق آنها به ملودی و وزن اشاره کرده است. وزیری، بعد از تشکیل ارکستر مدرسه‌ی عالی موسیقی، آهنگ‌هایی را به نحو مغرب هارمونیزه کرد و اولین نمونه‌ی آهنگ دوصدایی را به نام «دوست» در مایه‌ی دشتی در سال ۱۳۰۷ شمسی با شعر حسین گل‌گلاب اجرا و ضبط کرد. او همچنین آهنگ‌های «حرب از راه»، «گوشه‌نشین»، «نیم‌شب» و چند آهنگ دیگر را با هارمونی نسبتاً خفیفی ترانم ساخت. این شیوه بعدها توسط روح‌الله خالقی و جواد معروفی ادامه یافت. نگارنده از سال ۱۳۳۱ شمسی در دوره‌ی کارشناسی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران دانشجو بود. آن ایام فرصت خوبی بود برای استفاده از کلاس و تدریس استادانی چون جلال همایم، حمزه خوانساری، ابراهیم پورداود، پرویز خانلری، لطفعلی صورتگر و علی‌نقی وزیری که به تدریس روح‌الله خالقی به او معرفی شده بودم. من ردیف‌های موسیقی ایرانی را با ریتم از ابوالحسن صبا، دستور ویلن وزیری را نزد محمود تاجبخش تعلیم گرفته بودم و با آثار و افکار وزیری آشنا بودم و در همان زمان دانشجوی وزیری در درس «زیبایی‌شناسی در هنر» بودم. وزیری در همین زمینه کتابی تألیف کرده بود که تدریس می‌کرد و من در هر جلسه در درس او توضیحات اضافی او را را با تنددستی به‌طور کامل یادداشت می‌نمودم.

وزیری با دقت خاص خود، دانشجویانش را زیر نظر داشت و با توجه به علاقه‌مندی من، در جلساتی خارج از کلاس توضیحات تکمیلی را به ویژه در مورد موسیقی برایم بازگو می‌کرد و من یادداشت برمی‌داشتم. او می‌گفت: «موسیقی به وسیله ملودی و هماهنگی و وزن بیان احساس می‌کند.» و از قول هگل نقل می‌کرد: «موسیقی به حدّ اعلا هنر احساس است. در هر زیبایی یک نوع هماهنگی وجود دارد. البته هنر، تقلید عین طبیعت نیست ولی ممکن است در ارتباط با طبیعت باشد، مانند سمفونی پاستورال بتهوون.» و توضیح می‌داد: «نواخ هرنمند همواره از هنر زمان خود پیش هستند.» و این شعر حافظ را شاهد می‌آورد:

از خلاف آمدِ عادت بطلبِ کام که من کسبِ جمعیت از آن زلفِ پریشان کردم

البته وزیری معتقد بود که هر پدیده‌ی تازه‌ای اگر خلاف عادت عامه‌ی مردم باشد

نخست مورد پذیرش آنها واقع نمی‌شود اما هنرمند واقعی نباید از تازگی روی گردان باشد. او در مورد فرم‌های آهنگ و لزوم کاربرد هارمونی هم طالب همین حالت بود و در مورد هارمونی می‌گفت: «این علم در کشور ما به کلی غریب و ناشناس بود و من در این راه گام‌هایی سریع و بزرگ برداشتم. ضمناً تذکر دهم که هارمونی من از روی اصول موسیقی خودمان است، نه اینکه تصور شود هارمونی اروپایی را بتوان با آهنگ‌های ایرانی تلفیق نمود؛ که در این صورت چیز هجوی از آب در می‌آید»

وزیری بخش‌های آغازین کتاب آرمونی در موسیقی ایرانی خود را در شماره‌های هشت تا یازده سال سوم مجله‌ی موسیقی (آبان تا بهمن ۱۳۲۰ شمسی) با ترجمه‌ی اعتصام‌زاده به زبان فرانسه به چاپ رسانید ولی بنا به عللی چاپ دنباله‌ی آن میسر نشد. او می‌گفت: «من تاسی و دوسه‌گی که در ایران بودم آنچه از موسیقی ایرانی در ذهن استادان موسیقی، از قبیل آقا حسینقلی و درزا عباسی بود، مانند ردیف‌ها و قطعات ضربی و همچنین تصنیف‌ها و پیش‌درآمدها را به حدت و سلیقه‌ی من که باقی بماند. پس از تحصیل موسیقی در اروپا و بازگشت به ایران با تمام مشغولات و مواجعات، مدرسه‌ی عالی موسیقی را تأسیس نمودم و با استواری در مداومت آن کوشش کردم تا به تدریس میچ‌گونه کمک دولتی با تمام مشکل‌تراشی‌ها و حسادت‌ها به کار خود ادامه داده و تا اگر در این حواله در آنجا تعلیم دادم که بعدها هر کدام در رشته‌ی خود در موسیقی نام‌آور شدند و منشاء بدنی می‌گشتند.»

با وجود تغییراتی که در مدیریت هنرستان عالی موسیقی پیش آمد، چاپ چند کتاب وزیری، از جمله هماهنگی میسر نگشت و با توجه به بودن خبر کافی و تخصصی بودن کتاب بخش خصوصی حاضر به سرمایه‌گذاری در چاپ آن نشد. رویی از وزیری سؤال کردم «آیا کتاب هماهنگی جناب‌عالی را دانشگاه تهران جزو انتشارات خود قرار خواهد داد؟» وزیری با لحنی جدی گفت: «چاپ کتاب هماهنگی در موسیقی و دانشگاه منظور من آن بود که کتاب مذکور در رشته‌ی موسیقی بود ولی او تدریس زیبایی‌شناسی و آوازه‌خوانی و موسیقی! به همین مناسبت موردی برای چاپ آن کتاب توسط دانشگاه به نظر نمی‌رسید. من شمه‌ای از ابتکارات او در هماهنگی موسیقی ایرانی را در بخش شرح حال و آثارش در کتاب چشم‌انداز موسیقی ایران (ماه‌آور، ۱۳۸۲) آورده‌ام.

اکنون سی‌وسه سال است که آن بزرگ‌مرد روی در نقاب خاک کشیده و عالم هنر از او یتیم مانده و از آنجا که وی را بر من حقّ استادی بود بسیار خوشوقت شدم که نسخه‌ی خطی آن کتاب او را جوانی جويا و علاقه‌مند، آقای محمود سیدهندی، یافته و امکان چاپ آن فراهم شده و بدین‌وسیله آرزوی دیرین استاد وزیری پس از سال‌ها تحقق یافته است.

دکتر ساسان سپینا

زمستان ۱۳۹۱